

PEDAGÓGUSOK A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁGBAN

A társadalom minden rétege és csoportja jogosan érdeklődik saját múltja iránt, kutatja, hogy elődei hol álltak a társadalmi küzdelmek idején. Nem csupán és nem elsősorban a korunkban oly erős múlt utáni nosztalgia parancsolja ezt az érdeklődést, hanem főleg az eszmék, az emberi törekvések közötti kontinuitás keresése, amely a változó s tovatűnő emberi élet rövid távú végességében az állandóságot kutatja, amely célt és értelmet ad a mindennapi küzdelmeknek. Gróf KLEBELSBERG KUNÓ az 1920-as években az angol alsóházban mondott beszédében azt vágta szemébe az ott ülő munkáspárti honatyáknak, hogy azok a munkásosztályt képviselik, amelyből származnak, s amely ideküldte őket. Ennek múltjára büszkék! Miért ne képviselné ő, KLEBELSBERG, a magyar „köztisztviselő osztályt”, amelytől származik, amelynek különböző hivatali polcait bejárta, s miért ne azonosíthatná magát e réteg múltjával és jelenével? KLEBELSBERG nem a magyar pedagóguskar, hanem egy retrográd társadalmi réteg, a magyar dzsentri tisztviselő múltját vallotta magáénak, s kapott belőle lelki töltetet politikájához. Mennyivel inkább kaphat egy haladó réteg önérzetet saját elődei törekvéseiből, s vallhatja ezeket magáénak. Úgy gondolom, hogy a magyar pedagógustársadalomnak is végre kell hajtania ezt a múltbeli önvizsgálatot. Ezért szeretnék legalább néhány vonatkozásban adalékokat szolgáltatni a pedagógusok szerepének jobb megértéséhez a Magyar Tanácsköztársaságban.

Már maguk a számadatok is azt mutatják, hogy a pedagógusok tanácsköztársasági szerepe nem azonos az értelmiség egyéb csoportjai részvételével. A Tanácsköztársaság bukása után csupán Budapesten, a községi iskolákban több mint 2000 tanárt, tanítót és óvónőt vont felelősségre és állított fegyelmi elé a győztes ellenforradalom, a főváros oktatói karának közel egyharmadát. Ha ehhez hozzáadjuk a nem községi és nem budapesti tanerőket, akkor számuk sok ezerre tehető. Nem találjuk a társadalom egyetlen csoportját sem, ahol a felelősségrevonás ilyen arányú lett volna. A döbbenetes számokat, majd az elbocsátások, B-listázások s a különböző fokú üldözések és megbélyegzések arányait nézve önkéntelen felvetődik a kérdés: a magyar pedagógusok között már századunk második évtizedében ilyen mértékben elterjedt-e a szocializmus eszméje? Vagy ha nem, akkor *milyen okok és tényezők állították a magyar nevelőket tömegesen a proletárhatalom oldalára?* Mindezt azonban csupán a forradalom történetét és önmagában a pedagógusréteget vizsgálva megérteni nem lehet, kénytelenek vagyunk néhány évtizedet áttekinteni, s a kérdést a sajátos magyar úri társadalom könyörtelen belső egységében és ellentéteiben bonckés alá vonni.

A magyar társadalomnak szinte minden osztálya, rétege vagy csoportja még a XX. század első évtizedeiben is besorozódott a jogilag soha körül nem határolt, de a legkülönbözőbb előjogokat élvező úri osztályok és az ezekkel szem-

ben álló, társadalmilag tőle szigorúan elhatárolt nem úri osztályok megmerevedett kasztrendszerébe. Mindenki előtt egyértelműnek tűnt, hogy a földbirtokos vagy a dzsentri, a tőkés vagy a közhivatalnok az úri kaszt tagja; a munkás, a paraszt, a kisiparos vagy kiskereskedő kívül esik az úri társadalom határain.

Ebben a megmerevedett társadalmi homogenitásban az értelmiségi csoportok közül a heterogenitást elsősorban a pedagógustársadalom jelentette, amely társadalmi helyzetét tekintve a magyar úri—nem úri nómenklatúra szempontjából sokrétű, egymással ellentétes csoportokra bomlott, de egészét tekintve alulról nézve, a nép szemében urnak látszott, felülről nézve, a magyar úri társadalom legfeljebb a nevelők felső rétegét tekintette maga közé tartozónak, zömét a nem úri világhoz sorolta. A munkásságtól és a parasztságtól az urakhoz vezető, lelkiileg aknáított határsáv választotta el, az uraktól a kasztszerű elzárkózás zord jégpáncélfala. Valamiféle átmenetet képezhetett volna az urak és nem urak széttagolt világa között, mintegy összekötő kapocsként, de a kölcsönös biztonságilag zárt határmezsgyék ehelyett legfeljebb pufferszerepre szorították. A pedagógusrétegnek ez a magyar társadalomban betöltött helye már önmagában megadta az objektív lehetőséget arra, hogy a társadalmi küzdelmekben egyik vagy másik oldalra álljon. S hogy a valóságban howá állt az adott politikai lehetőségek között, azt tényleges érdekein kívül nem kis mértékben *szociális származása és helyzete*, hivatása gyakorlása közepette szerzett *tapasztalatai* s a magyar társadalomban betöltött helyzetéből adódó élmények hatására kialakult *lelki karaktere* határozta meg.

A modern magyar világi pedagógusréteg tömeges kialakulásának kezdetét a *reformkorra* tehetjük. A FÉNYES ELEK-féle 1842. évi népszámlálás még kevesebb, mint tízezer pedagógust talál Magyarországon, akiknek becslésünk szerint még több mint fele egyházi személy. Az 1870-es népszámlálás már 27 221 tanítót, tanítónőt és tanárt ír össze, a korabeli világi magyar értelmiségnek mintegy egyharmadaként. 10 év múlva már 30 505, 1890-ben 34 346, 1900-ban már 37 139 a nevelők létszáma. A XX. század első évtizedében rohamosan tovább növekedik a pedagógusok száma, s a világháború kezdetére meghaladja az ötvenezret (50 131). Nem egészen háromnegyed évszázad alatt, amíg az ország lakossága közel sem duplázódott meg, a pedagógusréteg a legszerényebb számítások szerint is legalább ötszörösére növekedett.

Az okok ismertek: a tőkés termelés kulturális igényei, az ezzel együtt járó liberalizálódás, az elemi közoktatás kötelezővé és általánossá válása, hogy csak néhányat említsék. Az azonban kevésbé ismert, hogy *honnan töltődött fel ez a pedagógusréteg*, s hogyan helyezkedett el a magyar társadalom akkori rendjében.

Ha a népszámlálási statisztikákat vizsgáljuk, szembeűnik, hogy a pedagógusok felsőbb rétegét jelentő tanárok és tanárnők általában még 10%-át sem képezik a pedagógusok összességének; számuk 1890-ben 3642, 1914-ben 4604. A pedagógusok számszerűen döntő csoportját, ahogy akkor nevezték: „a nemzet napszámosait” a 35 258-as létszámú *elemi iskolai néptanítói réteg* képezte. Ez a réteg nemcsak jövedelmét, életszínvonalát s ebből következőleg életformáját és társadalmi megbecsülését tekintve különült el a pedagógusok tanári részétől, hanem összetétele, szociális származása tekintetében is.

Nem állnak rendelkezésünkre megbízható korabeli statisztikák, ezért nem tudjuk egzaktan bizonyítani a korabeli magyar néptanító réteg szociális összetételét. Az azonban bizonyos, hogy a létszámában gyorsan felduzzadt néptanítói csoporton belül négy réteget különböztethetünk meg.

A férfi néptanítók legjelentősebb része a *falu szegény és módos parasztságából és kisiparosságából* származott, akik előtt a társadalmi felemelkedés útját a kispapság vagy a tanítóképző elvégzése jelentette, hacsak nem a hivatalok és az állami vállalatok (például MÁV) altiszti posztjait ugródeszkanak használva két generáción keresztül akartak betörni a tisztviselői vagy értelmiségi örhelyekre. A magyar értelmiségnek az alsó papságtól eltekintve a tanítóság volt az egyetlen rétege, amely amellett, hogy hivatása gyakorlása közben állandó kapcsolatban állt a parasztsággal és a munkássággal, nem kis mértékben a parasztságból származott, amely döntő hatással volt lelki életének s nézeteinek alakulására. Ennek a néptanítói rétegnek csak két lehetősége volt: vagy az úri osztályhoz való asszimiláció megaláztatásokkal kirakott keserves kísérlete, saját múltja s övéi megtagadása árán, vagy az úri világ ellen küzdők sorába lépni. S ha ez így a néptanítóság egyes népi egyedeiben általában nem is tudatosodott, a forradalmi helyzetben belső indítékaik többségüket a haladás táborába sodorták.

A néptanítóság másik, nem lebecsülendő részét a kor megítélése szerint lefelé deklasszálódott, *elszegényedett dzsentri és polgári családok tanítónővé vált lányai* képezték. Ezek — akár a könyörtelen megélhetési kényszer, akár az ifjú ideálok állították a falusi iskolák katedráira — ugyanúgy hordozták eredetük lelki örökségét, mint népi származású kollegáik. Ezeknek a tanítónőknek is két útjuk volt: vagy futni osztályuk illékony, hamis ideáljai után, s ezzel magukat örökre kiközösíteni abból a társadalmi közegből, a magyar faluból vagy kisvároshól, amelyben élnek, s fanyar, különködő, molekulárisan zártságban élő figurájává válni a magyar vidéki életnek; vagy lefelé asszimilálódni, s beépülni az új, jórészt paraszti-kispolgári társadalmi közegbe.

Kétségtelen, hogy az első utat választók több szomorú és kacagtató figuráját ismerjük, de a korábban jórészt ismeretlen népi élet megismerésének dobbenete, a lelkiismeret, a népi sorsot megismerő úri lány szegényézete és a tisztaszándék nem kevesebb tanárnőt az úri osztállyal szembe állók táborába vitt.

A néptanítóság harmadik rétegét azoknak a falusi és városi kis egzisztenciáknak a gyermekei alkották, akiknek nem lényeges emelkedést vagy süllyedést jelentett a tanítói pálya, hanem egyszerűen a *megélhetés egyik módját*. A parasztok és munkások világán túl voltak, de még kívül az urak zárt körén, s egy részüket hivatásuk, társadalmi kapcsolataik inkább a néphez, másokat pedig illúzióik inkább az urakhoz kapcsolták.

Negyedik réteg az *örökletes pedagógusok* csoportja volt, ahol szülőről a gyermekre szállt ez a hivatás (szinte mint más foglalkozási ágak még ebben a korban) annak eszméivel, ideáljaival és hivatástudatával együtt.

A néptanítók többrétűségében és sokszínűségében heterogén táborát egységes keretbe zárta a jövedelem, az iskolai oktatás körülményeinek és helyzetének, az ebből is következő társadalmi megbecsülésnek azonossága. A tanítónyomor 1868-ban arra kényszerítette a kormányt, hogy minimálja a tanítói fizetéseket évi 200—300 Ft-ban. Hiába azonban a törvény, az iskolafenntartók szegények, s amint LIEBE JÓZSEF tanfelügyelő jelenti, még másfél évtized után sem éri el a tanítók egy részének a fizetése az előírt minimumot. A XX. század első évtizedeiben Magyarországon valósággá válik az az engelsi mondás, hogy a tanítók „az értelmiség proletárjai”. A nyomorúságos életszínvonalhoz párosul az iskolák, különösen a falusi iskolák zsúfoltsága, amelyekben még az 1910-es években sem ritka, hogy egy tanteremre és egy tanítóra 100—150 tanuló is jut, sőt egyes erdélyi falvakban kétszázon felül van az egy tanítóra eső gyermekek száma. Nem ritkák az olyan iskolák, amelyekről például ZICHY ANTAL budapesti tan-

felügyelő ír: „A belvárosi, ún. Kötő utcai fiú, Ferenc téri leány, Kecskeméti utcai fiú tanodákban, valamint a Terézvárosban egy-egy tanteremben 100—150-en, Budán pl. az Ország úton 190-en is, mégpedig fiúk és lányok együtt. Rekkenő hőség üti meg a belépőt, s annak lehetetlensége mellett, hogy ennyi tanulót egy-egy ember kellő figyelemmel kísérhessen, még azon aggodalom is szállja meg a lelket, hogy miazmák és ragályos betegségek tenyészdéjét látja maga előtt.”

Nem csodálandó, hogy az így fizetett és ilyen körülmények között élő és dolgozó tanító a társadalmi megbecsülés és érintkezés ranglistáján is háttérbe szorul. Ennek okairól és következményeiről ír a világháború előtti évek társadalmi életét elemezve WEISZ ISTVÁN, az 1920-as évek neves szociológusa, azt panaszolva „hogy a tanító nem foglalja el azt a helyet a falu társadalmában, amely őt joggal megilleti . . . A tanító háttérbe szorulásának több oka van, egyik mindenesetre az, hogy a vidék vezető rétege a lelkészt mindig elismerte egyenrangúnak, ha társadalmilag nem is érintkezett vele, . . . arra azonban alig van eset, hogy a vidéki úri társaságnak a művelt és jómódú tanító is tagja lehessen, hogy vacsorára meghívják, hogy vele szemben a társas érintkezés külső formáit illetőleg engedményeket tegyenek.”

A vidéki úri társadalom sértő és merev elzárkózásához párosult a helyi, a tanítónál gyakran műveletlenebb papok hatalmaskodása az egyházi iskolák pedagógusai felett, vagy az iskolaszékeken keresztül, és a rendszerint műveletlen iskolaszéki tagok parancsoló és megszegyenítő erőszakossága, amely a néptanítók jelentős részének mindennapi életét megkeserítette, s tekintélyét tovább súlyosbította a falu társadalmi értékrendjében.

Ha a tanítóság vázolt helyzetéhez hozzátesszük a közoktatásügy tartalmi és szervezeti elmaradottságát s az ebből származó érzésvilági hatásokat, akkor joggal feltételezhetjük, hogy a néptanítóság a *szocialista tanok tételes ismerete nélkül is* az értelmiségen belül *potenciális bázisát* jelentette egy olyan forradalomnak, amely az őt körülvevő és szorongató társadalmi szféra szétzúzását s az oktatásügy elmaradottságának felszámolását tűzte zászlajára.

A magyar pedagógustársadalom másik, számában a néptanítóknál kisebb, társadalmi súlyát tekintve azonban egyáltalán nem lebecsülendő rétegét a *középiskolai, elsősorban gimnáziumi és kereskedelmi iskolai tanárok* jelentették. A nevelők e rétegének a szülői házból hozott társadalmi öröksége és törekvései, hivatása gyakorlása és a magyar társadalomban való helyzetéből szerzett élményanyaga egészen más volt, mint elemi iskolai kollegáié. A középiskolai tanárok döntő többségének bölcseje az értelmiségi vagy polgári házakban ringott, innen hozták magukkal azt a polgári érzésvilágot, amely nem kis mértékben, ha nem is értetlenül, de idegenül állott a feudális életérzést idéző sajátos magyar úri társadalommal szemben. A művelt, polgárosodott értelmiségi és a műveletlen, a polgárosodást gátló dzsentri gondolkozásmódja közötti konfliktusról van itt szó, a dzsentri-ről, aki a társadalmi együttélés és érintkezés közzokásaiban még a XX. században is görcsösen tartja uralkodó helyét, akik a polgárosodó rétegek liberalizmusával szemben a társadalmi konzervativizmus Prokruosztész-ágyába szorítja a magyarországi közéletet. A művelt értelmiség által teremtett kultúra egyre felvilágosultabb polgári tartalma, s a magyar társadalom és szervezetei ezzel szemben álló merev konzervatív kereteinek könyörtelen ellentmondása között öröklődött a magyar középiskolai tanári kar, amelyet sem műveltségének jellegénél, sem származásánál fogva nem kötnek azok a keretek és hagyományok, amelyek a magyar úri társadalom igazi birtokosainak sajátjai. A középiskolai tanárok jelentős része, ugyanis a magyar értelmiségnek már a legtipikusabb örökletes rétegét

alkotta; szülei tanítók, tanárok, papok vagy más értelmiségi foglalkozásúak voltak. A sokkal kisebb létszámú orvos- és még csekélyebb számú mérnök-generációkon kívül ők voltak a magyar értelmiség első, viszonylag jelentősebb „önállósult” rétege, amely már nem csupán munkaterületét, hivatását s társadalmi funkcióját tekintve volt értelmiségi, hanem érdek- és érzésrendszerében is az értelmiség sajátos ideáljainak hordozójává vált; *nem kis mértékben gondolkodásában és törekvéseiben is önállósult*. Egy olyan sajátos társadalmi csoport, amely már nem a magyar úri társadalom értelmiségi exponense, de még nem is a jövő győztesének, a proletariátusnak az értelmiségi előhírnöke, hanem szellemileg bizonyos mértékig önállósult, útkereső. S mivel a szorító zsákutca a magyar úri elmaradottság volt, az onnan kivezető utat legegyszerűbb volt a fejlettebb társadalmak analógiája alapján keresni. Ezért tekint a magyar művelt tanári réteg a XX. század első évtizedeiben a polgárosodott nyugat felé. A demokratikus, liberális, életteli, nyüzsgő nyugati nagyváros, a polgári demokrácia bölcsője az ideál: Párizs.

Ezt csak erősíti az a tény, hogy a középiskolai tanárok másik jelentős rétege a polgárság gyermekeiből tevődik össze, különösen a kereskedelmi iskolaké, a jobb módú és kevésbé jómódú, keresztény s nem kis mértékben zsidó polgárok fiaiból és lányaiából. Ezek már otthonról hozzák a polgári eszméket, törekvéseket. Hivatásuk gyakorlása és a társadalmi érintkezés közben bontakoznak ki ideáljaik. S úgy érzik, hogy a végzetesen ellentmondásos magyar valóságban élni csak úgy lehet, ha közben megvan a kiút reménye. Ez a kiút pedig egyre inkább a forradalom!

Közel sem szeretnénk azt állítani, hogy a magyar tanári kar többsége már eleve forradalmár vagy különösen szocialista volt. Az azonban bizonyosnak tűnik, hogy amíg a nagylétszámú tanítói réteg egyszerűen származásánál, anyagi és társadalmi helyzeténél fogva spontán bázisa volt a magyarországi életet megváltoztató mindenféle forradalomnak, addig a *tanári réteg tudatosan kereste azokat az eszméket, amelyek elvezetnek a társadalom megváltoztatásához*. A tanítószág jobbik része spontán lelkesedésből, igazságszeretetből, szorító helyzetének megváltoztatására állt a forradalom mellé; a polgári jómódban, a havi 300—600 pengős fizetést húzó, többszobás, polgári kényelemmel berendezett lakásban élő, a házielszóló által kiszolgált tanár a társadalmi ellentmondásból kivezető utat keresve tudatosabban jutott el előbb a polgári, majd a szocialista forradalom igenléséig.

Nem célunk most a tanítók és tanárok helyzete és gondolkodásmódja további differenciált finomságainak bemutatása, csak a kontúrokat akarjuk megrajzolni. Így is magyarázatot kapunk arra, hogy a magyar pedagógustársadalom származási és életviszonyi szempontból olyannyira különböző két rétege: a néptanítók és a középiskolai tanárok hogyan jutottak el mégis ugyanahhoz a végképlethez: a forradalom igenléséhez, a proletárdiktatúra szolgálatához.

Közel sem kívánjuk azt állítani, hogy a tanítók vagy tanárok mindegyike azonnal a proletárforradalom mellé állt. A pedagógustársadalom ugyanúgy, mint minden más réteg, különböző, gyakran szögesen ellentétes tendenciákat hordozott magában, szélső pólusaiban a szervilizmustól egészen az ultraforradalmisáig. Éppen a pedagógusréteg heterogénitása és a szorító helyzetből való kijutás két tendenciája: a felfelé való asszimilálódás vagy a társadalom forradalmi megváltoztatása vitte el a nevelőket a barikád egyik vagy másik oldalára. Nem csodálandó, s a leírtakból egyenesen következik, hogy sok pedagógust

találunk az ellenforradalom táborában, sőt látszólag paradoxon módon: szép számú néptanítót a szélsőjobboldali mozgalmakban. A jellemző azonban mégis az, hogy egy forradalmi helyzetben, 1918—19-ben a pedagógusok többsége a forradalom potenciális bázisán belül foglalt helyet, s néhány hónap érési folyamataiban eljutott az aktív forradalmi szereplésig.

A potenciális bázis passzív állapotából ugyanis hosszú út vezet a cselekvő aktivitásig. Az első világháborút megelőző években s a háború alatt minden feszítő belső erő ellenére a pedagógusok jelentős része passzív volt, egyedei politikailag mozdulatlan cseppnek tűntek a magyar társadalom már akkor is hullámszerűen kezdő óceánjában. A háború szenvedésekkel kirakott útját, a kiábrándulások mesgyéjét kellett megjárni, az addig megmozdíthatatlannak hitt társadalomnak kellett meginognia ahhoz, hogy a pedagógusok mozdulatlan csepptömegei betagozódjanak a viharzó hullámokba.

A csalódásoknak talán legsúlyosabbika a gyakran a nacionalizmusig fokozott hazafiságot érintette, s fordította visszájára, pontosabban visszajáról színére a pedagógusok tömegeinek érzésvilágát. Talán a pedagógusok voltak a magyar társadalom leghazafiasabb rétege, a szónak egy bizonyos értelmezésében. Az uralkodó birtokos dzsentri-osztály hazafisága elsősorban csupán külsőség volt, amely saját osztályuralmukat volt hivatva takarni, a hazaszeretet látszategységébe fogva össze az ellentétes érdekű magyar társadalom egészét. Ez a kuruckodó hazafiság nem csupán és nem elsősorban az 1867. évi kiegyezéssel, hanem majd a Tanácsköztársaság idején, annak megbuktatása érdekében a románokkal, franciákkal és a Magyarországra támadó más erőkkel való kollaborálásban mutatta meg igazi tartalmát. A polgárság is hazafi volt bizonyos szempontból és mértékig, azonban a polgárság sajátos céljai és érdekei erősebbek voltak a hazafiúi érzésnél, a polgári világ kiteljesedését pedig az ország határain kívül látták, ahonnan a példát kell venni.

A munkásosztályt a proletárszolidaritásnak, az internacionalizmusnak a szociáldemokrata mozgalomban sok évtizede kitermelt s elterjesztett eszménye megóvta az egyoldalú, túlzó hazafiságtól s az ezzel kapcsolatos elemi erejű csalódástól, s egy magasabb fokú proletárhazafiság a kérdéseket más optikába helyezte. Kétségtelen, hogy a parasztság naiv hazafiúi érzései voltak a legerősebbek, ez azonban összekapcsolódott a hallatlan nyomor megszüntetésének vágyával és az évszázados földéhséggel, s a kettő szimbiózisában az utóbbi dominált. Az egyoldalú hazafiság érzelmei és túlzott illúziói talán legtisztábban a tanítóságnál jelentkeztek: a tanítót semmiféle osztálykorlát nem kötötte annak önző torzításához, mint az uralkodó osztályokat. Elég műveltek voltak ahhoz, hogy túllépjenek a lokálpatriotizmuson s a szorító érdek szűk határain, ugyanakkor ahhoz nem voltak elég műveltek és politikailag iskolázottak, hogy elszakadjanak annak leegyszerűsített értelmezésétől. Ez a hazaszeretet valahol a nacionalizmus határmezsgyéjén járt, s a világháború kezdetekor a háborús lelkesedés bódulatában kétségtelenül átlépett azon. Annál nagyobb lett azután a csalódás, a bukott háború utáni döbbenetű kiábrándulás. Olyan új út kellett, amely kivezeti a hazát ebből a szerencsétlenségéből, s megóvja minden újabb katasztrófától. Így jutottak el a háború kezdeti szakaszán a győzelemért lelkesedő tanárok már hazafias érzésüknél fogva is azokhoz a forradalmakhoz, amelyekről nemcsak nyomasztó társadalmi helyzetük megváltoztatását, hanem a haza, annak egysége, területe és tekintélye — védelmét is várták. Így csapott át a hazafiság, sőt a nacionalizmus a pedagógusok egy részénél saját ellentétébe, a szűk nemzeti elzárkózástól a proletár internacionalizmus alapján álló szocialista honvédelem

igenlésébe, hogy majd épp labilis alapjai miatt egy újabb történeti szituációban helyt adjon a haza védelmét hirdető ellenforradalmi demagógiának is. Ez a magyarázata annak, hogy számos pedagógus nem elsősorban karrierizmusból, féltelből, helyezkedési szándékból ment a Tanácsköztársaság bukása után a honvédelmet hirdető ellenforradalom táborába.

A hazafiság önmagában csak egyik oka volt a korábban a társadalmi harcokban passzív szerepre kárhóztatott pedagógusok aktivizálódásának az 1918—19. évi forradalmakban. A háborúnak másféle emberformáló hatása is volt. A falusi és kisvárosi tanító megszokta, hogy neki mindenki parancsol, a pap, az iskolaszék, a képviselőtestület, a tanfelügyelő, s ő ezzel szemben legfeljebb csak tanítványainak parancsolhat. Most azonban kiszakadva az urak világából, a kiközösítettség s a nép világával való nem teljes azonosultság szorító egyhangúságából, tartalékos tisztii egyenruhát öltött, és egyszerre megbontva a régi értékrendeket, *a saját szűk körében parancsnok lett*. Ebben az új értékrendben pedig a parolira varrt csillagok lehetőségének növekedésével megnyílt a társadalmi állandóság nyomasztó zártságából való kitörésnek az útja, legalábbis felvillant ennek illúziója. S mikor le kellett venni a tartalékos tisztii mundért, viselője már nem volt azonos azzal, aki annak idején, a háború kezdetén felvette, nem volt pusztán a kilátástalan elnyomottságra ítélt tanító, akit vissza lehet kergetni az iskola katedrájára, mintha mi sem történt volna. Látóköre kitágult, észrevette, hogy a társadalmi értékrendek nem állandóak és megmásíthatatlanok, s háborús szenvedése s az élet törvénye arra predesztinálja, hogy ne nyugodjon bele eddigi helyzetébe. Helyzete azonban csak az egész magyar társadalmi valóság átalakításával változtatható meg. Így vált harmonikus egységgé az egyén, a réteg és az egész társadalom érdeke a pedagógustömegek tudatában, s így vált közülük oly sok lelkes és meggyőződéses hívévé a forradalomnak anélkül, hogy a szocializmus eszméit tanulmányozta volna. *A forradalmi helyzetek gyakorlata szülte azután meg az elmélet tanulmányozásának az igényét*, ez volt az indító körselet az elmélet és gyakorlat kölcsönhatásának örök körforgásában. Az elméleti alapok hiánya, az elmondottaktól is befolyásolt spontán, sok tekintetben naiv forradalmiság azután ugyanúgy visszaütött, mint a csupán hazafiúi alapon létrejött társa. A Tanácsköztársaság utolsó hónapjában a korábban igen jelentős pedagógusbázis kétségtelenül csökkent, mert ekkor a nehézségek és hibák már elégnék mutatkoztak ahhoz, hogy a csupán érzelmi alapon, spontán szocialistává vált pedagógusok egy részét szinte csodaváró naiv hitükben megingassa. Ez azonban nem csökkenti a pedagógusréteg Tanácsköztársaság alatti szerepének jelentőségét, legfeljebb magyarázza azt a tényt, hogy amíg a bukás után egyesek kitartottak korábbi eszméik mellett, és büszkén vállalták az ezért járó megpróbáltatásokat, a pedagógusok közül nem kevesen őszintén megtagadták azt a 133 napot, amelyért akkor lelkesedtek, amelynek maguk is részesei voltak, s amely a magyar nép többségével együtt a pedagógusokat is a társadalmi demokrácia útján egyenrangúvá akarta emelni a társadalom bármely megbecsült rétegével.

Отто Сабольч

ПЕДАГОГИ В ВЕНГЕРСКОЙ СОВЕТСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Исторические факты свидетельствуют о том, что во время Венгерской Советской Республики массы педагогов встали на сторону пролетарской власти. Автор в своей статье освещает причины этого явления. Многочисленный слой учительства благодаря своему социальному происхождению, материальному и общественному положению представлял собою и стихийно, без знания теоретических положений научного социализма потенциальную базу революции. В то же время значительная часть преподавателей средней школы уже сознательно искала идей, могущих привести к изменению общественного строя. В данной революционной ситуации большинство педагогов принадлежало к потенциальной базе революции, а несколько месяцев спустя, пережив период созревания, дошло до активной революционной деятельности.

Ottó Szabolcs

PEDAGOGISTS IN THE HUNGARIAN SOVIET REPUBLIC

According to the evidence of historical facts, pedagogists ranged themselves with the rule of the proletariat in large numbers at the time of the Hungarian Soviet Republic in 1919. In the present study the author discusses the causes of this attitude. Owing to its origin, as well as to its financial and social position, the class of elementary-school teachers, a social stratum strong in numbers, was a spontaneous potential basis for revolution, without a detailed knowledge of the doctrines of socialism. On the other hand, a considerable part of the middle-school teachers were deliberately looking for ideas likely to lead to social transformation. Thus, in the given revolutionary situation, the majority of pedagogists took place among the potential forces of the revolution and, in the course of a few months' development, reached a stage where they played active revolutionary part.